

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A KIBONTAKOZÁS UTJAI.

I.

Sokszor megtörtént már (és egynebánszor még bizonyára meg fog történni), hogy a nemzetgazdaságtan elméleti művelői a tényleg mutatkozó gazdasági fejlemények színe előtt gyökeres revisió alá kénytelenek venni ama szépen kiczirkalmazott dogmákat, melyeket termetes tankönyvekben mint megmozdithatatlan igazságokat örök időkre megirtaknak véltek.

És ez különösen akkor történik meg, midőn a világgazdaság rengeteg organismusa a fejlődési körfutás forduló pontjához ér; midőn például a duzzadó gazdasági erők, melyek éveken vagy akár évtizedeken át mind több meg több gazdasági fejleményt hoztak létre, — mondhatnók több meg több ágot eresztettek, — egyszerre megfogyatkozni kezdenek, és a gazdasági functiók apadását, majd meg valóságos gazdasági összezugsorodást idéznek elő; — vagy megfordítva: midőn az összezugsorodott gazdasági körök ismét tágulni, majd erőtől túláradozni kezdenek.

Ha ilyen fordulat következik be a világgazdaság menetében, az olyan nemzetgazdasági theoria, mely a megelőző korszak testére volt szabva s abban teljes jogosultsággal látszott birni, és talán a gyakorlati élet követelményeinek is megfelelt, egyszerre hasznavehetetlenné, sőt esetleg még károsná is válhatik.

A gyakorlati élet emberei, kik nem annyira az elvi szabályok, mint inkább az érzés, nem annyira a theoria, mint inkább az élet követelményei által vezetetik magukat, ily esetben egyszerűen a változott viszonyokhoz igyekeznek alkalmazkodni, és ha szükségesnek tartják, minden lelkiismereti furdalás

nélkül átmennek akár az ellentáborba is; — de minden efféle átmenetel rendesen olyan színben tűnik fel, mint valami ment-ségre szoruló kivételes eljárás, mint valami exceptio, mely az általános szabály áthágásával történik, de annak érvényét a rendszerinti esetekre nézve meg nem változtatja.

Ezt — mondom — a gyakorlati élet emberei, a gazdasági politikusok megtehetik, és rendesen meg is teszik; de ezzel a gazdaságtan, mint ilyen, semmit sem nyer, — az elvek egy hajszálnyival sem tisztázódnak, — a netalán létező bonyodalmak okaí egy szikrával sem lesznek világosabbak, s a jövő bonyodalmak elkerülése egy szemernyivel sem lesz könnyebbé.

Pedig a gazdasági tudománynak mindezen feladatokat meg kell oldani: fel kell derítenie nemcsak azon elveket, melyek a gazdasági élet rendszeres menetére nézve irányadók, hanem azokat is és pedig még inkább; melyek a gazdasági fejlemények visszasszásgai közepette zsinórmértékül szolgáljanak; tisztába kell hoznia a gazdasági bonyodalmak okait, és meg kell mutatnia azon utakat és módokat, melyek által a bekövetkehető bonyodalmakat kikerülni vagy legalább mérsékelni lehessen.

Ép ezért igen nagy fontossággal bírnak azon incidensek, melyek a gazdaságtani theoriák revisiójának szükségét felidézik s ez által úgyszólván szűlő okait képezik a javított elméletnek.

Mai nap épen olyan korban élünk, mely igen alkalmas arra, hogy igen sok gazdasági theoriát halomra döntsön. Nem szenvedhet többé kétséget, hogy egy oly világgazdasági válság közepette élünk, a mely a gazdaság történetében eddig páratlanul áll, melynek hatása a civilisált világ minden államának gazdaságát alapjaiban megrendítette, melyből kibontakozni évek óta nem sikerül, daczára minden képzelhető eszköz megkísérlésének, s a melynek vége ma még teljesen beláthatatlan.

Ha majd bekövetkezik az idő, midőn ezen most folyamatban levő válság véget ér, s a gazdasági lendület ismét újult erővel meg fog indulni, a jelenlegi kor viszonyai és alakulásai bizonyára igen érdekes tanulmány-tárgyat fognak képezni, és nem lehet kételkedni, hogy az abból levonandó tanulságok nyomán revideált elmélet lényegesen helyesebb lesz, mint az, mely még ma is dogmául áll előttünk.

Már ma is arra mutatnak a jelek, hogy a tudomány igen

sok nagy fontosságú problémájának megfejtésére épen a most folyamatban levő válság tanulmányozása fogja a kulcsot szolgáltatni. Azon vizsgálódások, statisztikai összeállítások, és legkisebb részletig beható enquête-felvételek, melyek a crisis alkalmából a világ minden államaiban úgyszólván napi renden vannak, a melyek nyomán egyfelől általános áttekintést lehet nyerni az egész világgazdaság nagyszabású mozgalmi felett, másfelől meg úgyszólván mikroszkopikus betekintést lehet szerezni a legkisebb gazdasági atom beléleti mozgásaiba, mindegyik vizsgálódások és kutatások oly szabályokat és gazdasági törvényeket kezdenek revelálni, melyek létezéséről a sejtelen eddig is megvolt ugyan, de a melyek mégis rendszerint tekinteten kívül hagyattak, midőn egy-egy állam nemzetgazdasági politikájának gyakorlati problémáiról volt szó.

Most eme törvények mind nagyobb határozottsággal kezdenek kibontakozni a sejtés homályából... És azonkívül nem egy igazság, melyet a gyakorlat és elmélet emberei egyaránt szájról-szájra adtak, miut valami hagyományos frázist, melynek gyakorlati értéke alig van, a jelenlegi kritikus helyzet drasztikus világítása mellett oly kézzelfogható értelmet kezd nyerni, miszerint a jövő közgazdái ez igazságokat többé aligha fogják ignorálhatni, hanem azokkal mindenkor úgy fognak számolni, mint első rendű döntő tényezőkkel.

Nem arrogálhatjuk magunknak, hogy már ma, a crisis kellő közepén képesek lehessünk azon tanulságokat konstatálni, melyeket a tudomány a crisis lefolyása után bizonyára egész objectiv módon meg fog állapíthatni; de vannak bizonyos pontok, melyek már a dolgok mai állásában is annyira tisztába vannak hozva, hogy azokra bátran lehet további következtetéseket építeni.

Igy például ma már egészen más értelmet nyert azon solidaritás, mely az egyes államok gazdaságát világgazdasággá összefüzi, mint a miként azt a közönséges felfogás még csak egy-két évtized előtt is képzelte. Amit a közös prosperitás nem volt képes megértetni és megéreztetni a mindennapi gazdasági politikusokkal, azt a közös veszély és a közös nyomor könnyen megérthetővé tette.

A jelenlegi gazdasági válság tulajdonképen i p a r v á l s á g,

mely, mint ilyen, főleg a nagyipar székhelyein üti fel fejét legmagasabban. De ezen iparválság mindazonáltal az ipar székhelyein nem autochton természetű, hanem oda át van vive az östermeléssel foglalkozó primitív államokból. Ha szabad volna trivialis hasonlattal élni, azt mondanók, hogy az iparos államok mostani nyomorusága olyan, mint azon mogyoróba esett féregé, mely a mogyoró belét apródonkint felemésztette, és most — nem levén mit ennie — éhségre van kárhóztatva. A nagyiparos államok ipari túltermelésben szenvednek. Nem képesek termelvényeik számára elegendő piacot találni, mivel azon mezőgazdasági államok, melyek azelőtt jó vevők voltak, mostanában annyira ki vannak merülve, hogy a legjobb akarrattal nem tudnak oly mérvben fogyasztani (azaz helyesebben véve vásárolni), a mily mérvben néhány év előtt, a rohamos adósságcsinálás és terjeszkedés korában, fogyasztottak, és a mily mérvű fogyasztás az ugyanazon időben keletkezett vállalkozási túlterjeszkedésnek megfelelné.

Bizonyíthatja-e valami kézzelfoghatóbban a világgazdasághoz tartozó egyes államok solidaritását, mint az a tény, hogy a mezőgazdasági államok kimerültsége az iparos államokban mint iparválság érezteti pusztító hatását! — „Jede Schuld rächt sich auf Erden!“ — A nagyiparos államok a félcivilizált államokat évtizedeken át nem tekintették egyebeknek, mint oly uradalmaknak, melyekben úgynevezett rablógazdaságot folytathatnak; silány gyári árúik versenyével tönkretették a hagyományos házi- és kézműipart; egyoldalú nyersanyagtermelési rablógazdaságba taszították ez államokat... Midőn őket a régi patriarchialis csendes elégtűtség állapotából kizavarták, drága kölcsönökkel elárasztották őket. E kölcsönöknek nemcsak kamatait, hanem tőkét is legnagyobb részben rájuk tukmált fogyasztási és luxuscikkek által ismét visszahóditották mindaddig, míg ama félcivilizált államok vételképesége kimerült. Most aztán már sem pénz, sem posztó. Egész sorozata az így megoperált államoknak fizetéseképtelen lett, egy másik sorozata (és félünk, hogy ebbe hazánk is bele tartozik), a fizetéseképtelenség szélén áll... Mi lesz mindennek vége?... Előreláthatólag az, hogy a gazdasági contractio mindaddig fog tartani, míg a félcivilizált mezőgazdasági államok ifjú életerejé

a jelenlegi nyomort kiheverve ismét mint vételképes fogyasztók fognak felléphetni. De ez bizonyára még jó hosszú időt igénybe fog venni.

Hanem a dolognak ezzel még koránt sincs vége. A megcsökkent vételképesség által földig sújtott félcivilizált államok felüdülése rendkívül meg van nehezítve épen azon iparválság által, mely a jelenlegi kimerültségnek folyományát képezi. A lendületes fejlődés mindenütt megakadt; de ezzel együtt természetesen a nagyiparos államok vételereje is csökkent, s ez ismét visszahat a nyersanyagtermelő államok exportjára és ezzel együtt jövedelmére és azon gazdasági erőkre, melyeknek a felüdülést elő kellene idézni. Ha például Peru, Chili, Egyptom, Törökország, Magyarország és mindenekfelett India vételereje kimerült, s ez által Anglia, Németország, Franciaország és Ausztria ipara lépésről-lépésre fokozódó romlásba jutott, az utóbb említett nagyiparos államok iparos népessége is minden irányban megszorítani kénytelen a maga fogyasztását, s ennél fogva kevesebb élelmiszert, kevesebb ipari nyersanyagot vásárolván, kevesebb jövedelmet is nyújtanak nekünk az élelmiszerek és nyersanyagok árában, és pedig kétszeresen kevesebbet, nemcsak azért, mert absolute kevesebbet vesznek, hanem még inkább azért, mert a kereslet csökkenésével az árak is tetemesen csökkennek. Így aztán a hatás és visszahatás kölcsönössé válik, s az eredmény minden irányban csak pusztulás és nyomor.

Mindezek ma meglehetősen bizonyossággal constatált tények. Nem lehet ugyan ebből a kibontakozás lehetetlenségét következtetni; de annyi bizonyos, hogy sokkal nehezebb, mint a krízis kezdetén remélni lehetett.

Ezzel azonban még egy másik jelenség áll kapcsolatban: az általános világválság ugyanis igen tág körben felidézi a reactiót a nemzetközi munkamegosztás terén.

Már régen sejthető volt, hogy az ugynevezett szabadkereskedés, mely a nemzetközi munkamegosztásnak egyik főtényezője, a gazdasági haladásnak egyszersmind oka és okozata. A legközelebbi évek bebizonyították, hogy a kapcsolat a szabadkereskedelmi irány és a gazdasági expansio között sokkal szorosabb, mint rendszeren feltenni szokták. Az ember szinte haj-

landó volna a kapcsolatot formalis teoriába önteni, mely theoria a valóságnak igen nagy látszatával bír. Azt lehetne mondani (és valószínű, hogy a jövő nemzetgazdaságtana egy vagy más alakban ki is fogja mondani), hogy a szabad kereskedelmi irány és a védelmi irány tévesen állított egymással szembe a végett, hogy az egyik vagy a másik a dogmatikus egyeduralmat nyerje el. Az említett két irány inkább természetszerű kifolyása a gazdasági fejlődés bullámzatos menetének: az emelkedésnek és leszállásnak, vagy a mint az angolok jellemezni szeretik, az expansiónak és contractionnak. A szabadkereskedelmi irány megfelel a gazdasági expansiónak, a védelmi irány a gazdasági contractionnak. Valahányszor a világgazdaság menete emelkedő irányú, midőn a vállalkozó szellem lendületet nyer és nagyobb-nagyobb tért hódít, akkor napról-napra élesebben előtérbe lép a nemzetközi munkamegosztás szüksége és azzal együtt tért foglal a szabad forgalmi irány. Ellenben valahányszor az ellenkező irány áll be, akkor az az óhajtás lép előtérbe, hogy az egyes államok lehetőleg függetlenné tegyék magokat egymástól, hogy lehetőleg önmaguk fedezzék szükségletüket az idegen verseny kizárásával. . . .

Érdekes volna ezen eszmemenetet a legújabb időben észlelt fejleményeken demonstrálni; de ez tárgyunktól nagyon messze elvezetne. Mi a mondottakkal egyelőre csak azt akartuk jelezni, hogy azon védvámi áramlatot, mely újabb időben világszerte mindinkább előtérbe lép, nem tartjuk egészen véletlennek, nem tartjuk az illető államok élén álló vezérférfiak szeszélyének, hanem bizonyos kényszerűség szüleményének, melynek hatása alól senki sem vonhatja ki magát egykönnyen. Azt tartjuk, — ismétlem — hogy a világgazdaságban beállott contractio maga után vonta a védelmi irányzatot; de sietünk megjegyezni, hogy a vámvédelmet épen nem tartjuk alkalmas eszköznek a crisis elhárítására, sőt teljes mértékben osztozunk azon nézetben, hogy a védelmi irány általános érvényesülése csak annál súlyosabbá fogja tenni a válságot, mivel az egyes államok által saját iparuk megóvására tett intézkedések kölcsönösen sujtani fogják a többi államok hasonló iparát, és mivel a túltengésbe jutott iparágak mesterségesen csak szaporítottatni fognak az által, hogy mindegyik a magáét áldozattal is meg

akarja óvni, elfelejtkezvén, hogy a védelem, ha kölcsönösen alkalmaztatik, tulajdonkép nem más, mint egymásnak kölcsönös rontása.

Ha való az, a mit majdnem végérvényesen constatált ténynek lehet tekinteni, hogy t. i. a jelenleg uralkodó világválság valódi oka abban áll, hogy a félcivilizált államok fogyasztási képessége a gazdasági lendület, vagy ha úgy tetszik, a szédelgés arany korában követett terjeszkedési politika által kimerült, — s ha áll azon hypothesis, melyet felállítani megkísértettünk, — hogy t. i. a mindinkább lábra kapó védelmi irány nem egyes egyének szeszélyének, hanem bizonyos gazdasági szükségszerűségnek kifolyása, mely — mint ilyen — mindaddig tartani fog, a meddig a gazdasági contractio kora tart; — és ha végül áll az is — a mi majdnem gazdasági axoimának mondható, — hogy t. i. a védelmi irány általános érvényesülése nemcsak hogy a valóságot meg nem szünteti, hanem még inkább súlyosítja — akkor meglehetősen tisztán állhat előttünk az is, hogy a jelenlegi depressio még jó hosszú ideig tartani fog, s hogy ennél fogva — ha a kibontakozás útjait keressük, e depressióval még jó hosszú ideig számolnunk kell.

Mielőtt további következtetésekbe bocsátkoznánk, még egy körülményt kell megemlítenünk, mely az előadottakból önként következik.

Miután a világgazdaságban az egyes államok gazdaságának csak oly szerepe van, mint a résznek az egészben, és miután a világgazdasági irányzatok parancsoló erővel uralkodnak az egyes államok kereskedelmi politikája felett, ebből önként következik, hogy tulajdonkép egy állam sincs azon helyzetben, hogy egészen önhatalmúlag intézze kereskedelmi politikáját, Minden államnak kisebb-nagyobb mértékben alkalmazkodni kell az általános irányzathoz, ha azt nem akarja, hogy minden többi állam által egyoldalúlag kizsákmányoltassék; — vagy hogy valamennyivel oly ellentétbe jöjjön, mely rá nézve — a minden oldalról alkalmazott repressaliák süjtő hatásánál fogva — végzetessé válhat. Minden állam — bizonyos fokig — azon kényszerűség alatt áll, hogy a világgazdaság áramlatában az árral usszék.

II.

A gazdasági helyzet, a mint láttuk, mai nap minden államra nézve szerfelett complicált, mert az egyes államok saját gazdasági bajaihoz hozzájárulnak még a világgazdaság általános bajai — e mellett a nemzetgazdasági törekvések minden lépés-nyomon beleütköznek a világgazdasági áramlatok menetébe, s ez által eredeti céljaiktól messze eltereltetnek. Az ebből eredő complicatiók annál károsabbak lehetnek, mivel ma még semmiféle közeg nem létezik, mely a világgazdaság menétét olyanformán vezetné és intézné, mint a mikép az egyes államok kormánya és törvényhozása az illető államok nemzetgazdasági politikáját intézi. A világgazdaság intézésében még teljes anarchia uralkodik, legfeljebb hogy az erősebb állam irányt szabhat azon gyöngébb államnak, mely politikai vagy kereskedelmi befolyásának hatalmi körébe esik. — A gazdasági lendület korszakában némileg mérsékelte az anarchia káros hatását az egyes államok közös tendenciája, mely a nemzetközi munkamegosztás mind nagyobb érvényesülésére irányult s mely a kereskedelmi s vámszerződések kötésében nyert gyakorlati kifejezést. — De ezen kisegítő eszköz is elenyésző félben van, a mennyiben az irányadó európai államok majdnem egyértelműleg elfordultak a szerződéses politikától és az autonom rendezkedés útjára kívánnak áttérni. Mennyiben fog ez megtörténni, mennyiben nem, előre nem tudhatjuk, de bizonyos az, hogy ha az európai continens a szerződéses politikával teljesen szakítani talál, az anarchia teljes lesz.

Ily körülmények között igen nagy és nehéz problema, hogy merre keresendő a kibontakozás útja a napról napra erőbben érezhető chaosból. De ezen problemát nem akarjuk bővebben kutatni. Röviden csak azt emeljük ki, hogy szerény felfogásunk szerint két út látszik célra vezetőnek; az egyik abban áll, ha a nagyiparos államok, melyek a válság alatt szenvednek, a termelés tökéletesbitése és olcsóbbá tétele által oly helyzetbe jöhetnének, hogy az iparüzem, a változott árviszonyok daczára is, fokozódó jövedelmezőségre tehetne szert, úgy hogy a termelés ismét lendületet nyerhetne, legalább egyik vagy másik főágban, melyből azután az üzletágak organikus összefüggésénél

fogva a többi termelési ágakra is áthathatna. Ezen út bármely pillanatban megnyilhatik véletlenül is, például valamely fontos találmány által; de meg kell hogy nyiljék a dolog természete szerint abban a pillanatban, midőn az üzleti reductio a megcsökent fogyasztással arányba hozatott és a termelési feltételek az anyagárok és munkabérek csökkenése folytán ismét kedvezővé válnak.

A másik út abban áll, ha az iparcikkfogyasztó államok, melyeknek kimerültsége a krízisnek okozója volt, akár a természetes fejlődés menetében, akár gazdaságuk fejlődését gátló financialis nyügek erőszakos lerázásával ismét azon helyzetbe jönnek, hogy mint vételképes fogyasztók léphetnek fel. Ha ez megtörténik, a világvásárra dolgozó ipar ismét jutalmazó foglalkozást talál és a gazdasági lendület ismét kezdetét veheti, ezzel együtt pedig a növekedő vállalkozás és általában a gazdasági expansio.

Látható már ezen rövid jelzésből is, hogy szerfelett nehéz feladatokkal áll szemben a világ gazdaság. De nem szenved kétséget, hogy ezen feladatokkal előbb-utóbb képes lesz megküzdeni Már is több oly fejlemény regisztrálható, mely bármily fájdalmas konvulsiókat okozzon is az egyes államok egyes néposztályaiban, erős léptekkel tör a kibontakozás útjai felé. Az anyagárok és munkabérek igen érzékeny reductiót szenvedtek mindenfelé. — A feltalálási szellem erősebben dolgozik ép a jelen pillanatban és az utolsó egy-két év alatt, mint bármikor; a mennyiben a csodával határos új találmányok kerülnek felszínre. — Az iparcikkfogyasztó államok egész sorozata vagy redukálta, vagy repudiálta a reá súlyosodó és már elviselhetlenné vált államadóssági kamatokat, ezzel igen nagy tehertől szabadítván meg polgárainak termelését és forgalmát. Az ily reductiók és repndiációk fájdalmait is nagyrészt kiheverte már a tőkepénzes világ. — A kifelé kölcsönzött tőkéknél tapasztalt veszteségek azonkívül visszariasztották a tőkepénzeseket a kalandos vállalatoktól és a belföldi piacra visszaterelték az alkalmazást kereső tőkéket. — Ennél fogva a nagyiparos államok pénzpiaczain a pénz már évek óta oly olcsó lett, a minő talán még sohasem volt, legalább ily állandóan nem. A tőkék olcsósága mellé szegődött a munkacrő olcsósága is, mely nem csak abból

eredt, hogy a munkaerő iránti kereslet megcsökkent, hanem abból is, hogy az életszükségletek, melyek a munkaerő árának főtényezői, ma tetemesen olcsóbb áron szerezhetők meg, mint a válság kitörése előtt.

Miadezeknél fogva kézzelfogható, hogy a jobbrafordulás lehetősége igen közel fekszik — különösen a mi a nagyiparos államokat és azon másodrangú államokat illeti, melyek adósági nyűgeiktől egészen vagy részben megszabadultak.

Azonban hogy áll a helyzet Magyarországra nézve? — Ez azon kérdés, mely fejtegetésünk tulajdonképi tárgyát képezi.

Hogy hazánk helyzetét a gazdasági válsággal szemben tisztán felfoghassuk, hazánkat előbb mint önálló nemzetgazdaságot s aztán mint a világ gazdaság egyik tagját kell szemügyre vennünk, s azonkívül még szem előtt kell tartanunk azon sajátos viszonyt, melyben az osztrák társhirodalommal vagyunk.

Ha mindeme vonatkozásokat tekintetbe vesszük, bátran elmondhatjuk, hogy a világon talán egyetlen egy állam sincs, melynek helyzete oly komplikált volna, mint hazánké.

Először ugyanis hazánk, mint önmagában vett nemzetgazdaság, azon államok kategóriájába esik, melyeket iparcikk-fogyasztóknak nevezünk. Hazánk ugyanolyan szerepet játszott a válság keletkezésében és lefolyásában, mint a fiatal amerikai államok — mint Egyiptom, Törökország stb.; hazánk a krízis által nem sújtatott (mint az iparos államok), hanem részes volt annak előidézésében az által, hogy vételképessége kimerült. — Mi nem az iparválság alatt szenvedünk, hanem egy sokkal mélyebbre menő endemikus bajban, mely a krízisnek szülő oka volt. — Ezen bajnak symptomái nem túltermelés és abból kifolyólag szünetelésre kárhóztatott ipartelepek ezrei, hanem a termelés elégtelensége; nem elhelyezést kereső beverő tőke, hanem általános eladósodás és pénzsükség, nem külföldön holtta fektetett milliók vagy milliárdok elveszett jövedelme, hanem a külföldről behozott milliók után fizetendő kamat folytonos kiözönlése.

Ha tehát hazánknak, mint magában álló nemzetgazdaságnak helyzetét jellemezni akarjuk, a legtalálóbba jellemvonást abban találjuk, hogy hazánk ki van mertülve.

De hazánk tulajdonképen nem önálló nemzetgazdaság, hanem

egy nagyobb nemzetgazdasági testnek egyik része. És ez már magában véve is nagyon komplikálja a helyzetet, annál inkább, mivel ezen nagyobb nemzetgazdaság, t. i. az osztrák-magyar monarchia, mint egész, inkább azon államok kategóriájába esik, melyeket iparczikk termelő államoknak nevezünk. Ezen egész nemzetgazdaság természetesen épen megfordított képcét nyújtja annak, a mit hazánk önmagában véve feltüntet. A monarchia a gazdasági krízis által ép úgy sújtva van, mint Németország, Anglia, vagy újabban Franciaország is. Ennélfogva azon bajokon kívül, melyeket mint önálló nemzetgazdaság viselünk, azon bajok súlyát is érezzük, melyek a nagyiparos államokat érték.

És épen azért, mivel egy nagyobb nemzetgazdaságnak, t. i. az osztrák-magyar monarchia nemzetgazdaságának részesei vagyunk, a világgazdaságban való állásunk egészen sajátos természetű. — A mi természetes helyünk tulajdonképen azon csoportban volna, a melyben a mezőgazdasági államok állanak, azonban Ausztriával való viszonyunk következtében azon oldalra sodortattunk, a hol a nagyiparos államok vannak.

Midőn a vámvédelmi reactio beállt, hazánk, mint a monarchia alkotó része a védelmi irányzatban nemcsak részes lett, hanem annak egyik főtenyezője, sőt kezdeményezőjeként szerepelt. — Az osztrák-magyar autonom tarifa megelőzte a még csak most készülő német autonom tarifát. — Pedig a védelmi irányból credő károk bennünket kétszeresen sújtanak, egyfelől az által, hogy termelvényeink értékesítése meg van nehezítve, másfelől az által, hogy szükségleteink meg lesznek drágítva.

Ezen helyzetnek visszásságait nem akarjuk részletesen ccsetelni, hanem egy-két igen fontos körülményt nem hagyhatunk érintetlenül.

Ha hazánk például pure et simple az úgynevezett mezőgazdasági államok közt foglalna helyet, teljes mértékben előnyünkre válna a krízisnek azon eredménye, miszerint mindenemű iparczikk ára tetemesen lejobb szállt. — Ezen előnytől ma és még inkább a közelebbi jövőben elesünk, s ezáltal természetesen hátráltatva van közigazdaságunk felüdülési processusa.

Vagy ha megfordítva a nagyiparos államok sorában állnánk, termelésünknek előnyére válnék a krízis azon eredménye,

hogy a pénz kamatlába tetemesen leszállt. — Ezen előnytől is el vagyunk tútve az által, hogy magas kamatu államadósságaink vannak, melyek — minden másoktól és eredménytől eltekintve, a nemzetgazdaság törvényei szerint — a magánkamatlábat is felszöktetik.

Ezzel még egy nagyobb calamitás áll kapcsolatban. — Az államunkat és magángazdaságainkat terhelő rengeteg adósságokat legnagyobbbrészt azon időben contraháltuk, midőn a gazdasági válság még ki nem tört. Azon időben köztudomás szerint mind a munkabérek, mind a különféle árúk, értékek és ingatlanok ára átlag legalább egy harmaddal, de nagy részben még többel is magasabb volt, mint jelenleg. — A krisis az árakat mind a javakra, mind a munkaerőkre nézve tetemesen lenyomta. Mert ugyanazon javakért vagy munkáért már csak a régi ár $\frac{2}{3}$ -át, vagy esetleg félét lehet kapni; és mégis a régi kamatlábat s a régi tőkét kell fizetnünk, — e szerint érte egy harmaddal, vagy esetleg félannyival több árut és munkát kell adnunk, mint akkor, midőn ama kölcsönöket kötöttük. — Ez ránk nézve, mint adósokra nézve rendkívül terhelő változás, és annak káros hatását megsínyli nem csak az egyes, hanem az állam is, melynek adóbevételei aránylag mindinkább csökkennek, daczára a folytonos emelési kísérleteknek. — És ezen káros viszonyt megváltoztatni nincs semmiféle mód, mert a javak és munkaerő értékcsökkenésével megcsökkent az állam hitele is, és a kamatláb, mely mellett az állam pénzt nyerhetne, a helyett hogy csökkent volna, inkább feljebb ment, minélfogva az adósságok conversiójáról egyelőre szó sem lehet, — ha csak a conversiót erőszakos módon nem akarjuk keresztül vinni.

Bármint nézzük tehát a dolgot, mindenütt csak az látszik, hogy hazánk helyzete a krisisben még sokkal complicáltabb, mint bármely más államé, s hogy ennélfogva a kibontakozás ránk nézve még sokkal nagyobb nehézségekkel jár, mint bármely más államra nézve.

III.

Bármily bonyolult legyen is hazánk helyzete az általános világválság közepette — a kibonyolódás utjait mégis meg kell

keresnünk és — meg kell találnunk. Minél nehezebb e feladat, annál nagyobb assiduitással kell neki fektüdnünk. — E szerény kísérlet keretében természetesen sem a keresést, sem a feltalálást nem tűzhetjük célul, hanem csupán arra szoritkozhatunk, hogy néhány feltünőbb tényre és jelenségre utaljunk, melyekből nagyjából kivehető, hogy merre kell a kérdéses kibontakozási utak nyomait kutatnunk.

Mielőtt ezt tennők, mindenekelőtt tisztába kell jönnünk azon jelszavak értelmével és jelentőségével, melyekkel a hazánkban (mint mindenütt) létező két ellentábor által követni kívánt közgazdasági irány jellemeztetik. Hogy röviden fejezzük ki magunkat, a két ellentétes irány egyikét ezen jelszóba foglalhatjuk: „kele tre!” másikat abba: „nyug a tra!”

Azok után, a miket fentebb elmondottunk, felesleges bővebben fejtegetnünk, hogy azok, a kik hazánk közgazdasági jövőjét a keleti kereskedés fejlesztésében látják logikailag véve, az iparfejlesztés politikájának szószólói, mert hiszen keleten mit csinálhatnánk, mint hogy iparczikkeinkkel igyekezzünk piacot hódítani, s értük cserébe nyersanyagokat hozni! Viszont azok, akik hazánk jövőjét abban keresik, hogy a nyugati államokkal lépjünk minél szorosabb és tartalmasabb érintkezésbe, lényegileg véve nem kívánnak egyebet, mint östermelvényeink exportjának minél erőteljesebb fejlesztését. — Az első jelszó szerint az industrialismust, a második az agriculturalis fejlődést hiszi és vallja Magyarország jövőendő hivatásának. Ha ezen a nyomon tovább akarnók az eszmemenetet füzni, arra kellene jönnünk, hogy a keleti irány hívei a dolgok logikája szerint iparvédelmi tendenciáknak hódolnak, a nyugati irány hívei ellenben a free-trade táborába tartoznak. De ezen következtetést — bár rendkívül egyenes és kathegorikus módon előtérbe tolakodik — nem merjük megtenni, mivel ezen következtetésnek a tények ellentmondanak: vannak gazdasági politikusaink, kik egész odaadással szólnak és működnek a keleti irány érvényesítése mellett, s a kik mégis prononcirozott free-traderek, és ismét vannak egyesek, kik elvi barátjai a védelmi politikának, és mégis a nyugati irány mellett küzdenek testtel lélekkel.

Ezen ellenmondás abban lelheti magyarázatát, hogy hazánk egyfelől mint magában álló nemzetgazdaság jön tekintetbe,

másfelől pedig mint az osztrák-magyar monarchia összgazdaságának része vétetik számba. Ha például keleti hivatásról szólunk, ezt némely részben úgy értelmezzük, hogy Magyarország maga legyen keletre exportáló iparállam, másrészben ismét úgy, hogy Ausztriával együtt teljesítsük e feladatot, s e végett kapaszkodjunk minél szorosabban Ausztriába. — Épen így ha nyugati hivatásról beszélünk, azt némely részben úgy értjük, hogy magunkat Ausztriától emancipálva főleg tengeri uton lépünk direct összeköttetésbe a nagy nyugati államokkal; némely részben ellenben úgy, hogy főleg Ausztria legyen a mi nyugati hivatásunk célpontja.

A jelszavak tehát igen eltérő, sőt egymással merőben ellenkező magyarázatot tőrnek, s azért ha az ezen jelszavak által kijelölt irányok nyomán akarnók a válságból való kibontakozás utját keresni, még nagyobb chaoszba jönnénk. — A keleti és nyugati hivatásra vonatkozólag tehát csupán azt véljük megemlitendőnek, hogy amennyiben a keleti irány az iparfejlesztési vagyis védelmi, — ellenben a nyugati irány a szabad kereskedelmi törekvések vonalába esik, ezen irányokra nézve is áll az, a mit fentebb a szabad kereskedelmi és védelmi politikáról mondtunk, t. i. hogy az azok közötti választás nem képezi egészen önelhatározásunk tárgyát, hanem a két irány bizonyos logikai összefüggésben áll a világgazdaság időszerinti állásával; a szerint, a mint a világgazdaság az expansio vagy contractio stádiumában van, hol a nyugati, hol a keleti hivatás birhat ránk nézve nagyobb súlylyal.

Ez volna a szabatos álláspont abstracte véve: de a concret viszonyok, nevezetesen az Ausztriával 10 évre kötött vámszerződés folytán azonkívül még azt is magukkal hozták, hogy önálló iparfejlesztésről egyelőre nem igen lehet szó, s ennél fogva a keleti hivatás, melynek az iparfejlesztés lehetősége majdnem elengedhetlen feltételét képezi, egyelőre ismét háttérbe, vagy helyesebben mondva szűkebb körre szorítottatott.

De mindezekről eltekintve, magára a dolog érdemére térve, fentebb már ki volt fejtve, hogy a hazánkra súlyosodó válság hármas természetű. Először ugyanis Magyarország önmagában véve, mint mezőgazdasági állam endemikus kimerültségben szenved; másodsor sojtva vagyunk, mint a monarchia

része azon válságos reactiv bajok által, melyek a monarchiát mint iparos államot sujtották és melyek minden más iparos állammal közösek. Végül harmadszor mint a világgazdaság egy tagja, érezzük és éreznünk kell a világgazdaság összeségét lesujtó általános lehangoltságot és pangást.

Ha már most azt kérdezzük, hogy mi teendője van Magyarországnak ezen háromszorosan complicált helyzetben, kézzel fogható, hogy a mi a legutóbb említett világgazdasági pangást illeti, azzal szemben hazánknak ép úgy, mint minden más államnak azon közös feladata van, hogy a maga körében háritsa el a válság okait és gyógyítsa meg azon sebeket, melyeket szenvedett. Többet az általános válság elhárítására sem hazánk, sem semmiféle más állam nem tehet. De ezt megtennie egyszersmind kötelessége önmaga iránt ép úgy, mint az összesség iránt, melynek egyik számba veendő tagja lenni akar.

Feladatunk tehát: a magunk körében elhárítanunk a válság okait. De Magyarországnak kettős köre van, melyek mindegyikét magáénak kénytelen elismerni: először ugyanis önálló mezőgazdasági állam vagyunk; másodsor — mint a monarchia egyik része — egy nagyobb iparos államhoz tartozunk. A válság elhárításának útjait ezen két szempontból kell kutatnunk.

Hazánkat először is mint önálló mezőgazdasági államot akarjuk szemügyre venni.

Helyzetünk signaturája e tekintetben a kimerültség, s ennél fogva általánosságban az a feladatunk, hogy minden képzelhető eszközzel erőt gyűjtsünk. Ki kell emelnünk, hogy nem az állam pénzügyeiről szólnunk, hanem nemzetgazdaságunkról. Pénzügyi és gazdasági politikánknak egyaránt oda kellene irányulni, hogy ismét erőhöz jöjjünk. Hogy mi teendő e célra, részletesen elő nem sorolhatjuk, mivel akkor egész közgazdasági politikánk körét fel kellene karolnunk. Hanem főleg két nagy fontosságú feladat nyomul előtérbe, melyek nem annyira hosszú organikus fejlesztés, hanem rövid idő alatt megtehető erélyes intézkedés útján valósíthatók meg, melyekre tehát különös súlyt kell fektetnünk.

Mindkettő a forgalmi politika köréhez tartozik; az egyik

vasuti hálózatunk jövedelmezővé tétele, a másik a legjutalmazóbb exportutak biztosítása.

A mi először is az első feladatot, a vasuti hálózat jövedelmezővé tételét illeti, erre nézve mindcnek előtt arra kell utalnunk, hogy a világválság előidézéséhez hazánk főleg az által járult, hogy vasuti hálózatába óriás összegeket bele épített, mely vasutak azonban magukat ki nem fizetvén, a beépített összegeket a világgazdaságra nézve holttá tették. És miután a kérdéses összegek kamatait mégis évenként mintegy 15 millió erejéig fizetnünk kell, ez által nemzetgazdaságunktól évenként kénytelenek vagyunk elvonni ama tetemes összeget, mely a polgárok kezében hagyva, tetemesen emelné nemzetgazdaságunk fogyasztási képességét, vagy esetleg évről-évre tökécsítve, a termelést növelné és a felüdülést lényegesen előmozdítaná. Azon vétket, melyet elkövettünk, csak az által tehetjük jóvá, ha sikerül vasuti hálózatunkat oly helyzetbe hozni, miszerint magát kifizesse. Erre módot nyújthat a keleti és déli kapcsolatok létrehozása. . . . Annyit irtak már e tárgyról, főleg a szerb vasuti egyezmény és a boszniai occupatio felmerülése óta, hogy ez ügyet bővebben fejtegetni egészen felesleges. Csupán azt emeljük még ki erre nézve, hogy a kapcsolatok létrehozatala nemcsak nemzetgazdasági, pénzügyi és politikai szempontból fontos, hanem hazánknak legfőbb világgazdasági feladata, oly feladat, melynek megoldása által a magunk részéről igen fontos lépést teszünk a világválság elhárítására.

A déli és keleti kapcsolatok létrehozatala megoldja egyszersmind keleti kereskedelmi hivatásunk kérdését is, a menyire ezen kérdés ma tényleg megoldható. — Miután oly iparcikkeink (a szesz, cukor, némi vas és üveg, valamint egyes jelentéktelenebb kézműves árukön kívül) alig vannak, melyeknek keleten piacot hódíthatnánk, egyelőre a szállítási üzletre kell szoritkozunk. De ha a kapcsolatokat — főleg Galacz, Konstantinápoly és Saloniki irányában — létrehozhatjuk, a szállítási üzlet magában véve is igen jelentékeny előnyöket biztosítana számunkra. Mert hisz mindezeu most említett vonalak nevezetes világkereskedelmi vonalak hiányzó láncszemeinek tekintendők.

A szállítási üzlet nyomán idővel iparos összeköttetések is keletkezhetnek, de ez még a jövő távolában fekszik.

A másik nagyfontosságú feladat a legjutalmazóbb export-utak feltalálása és biztosítása. Hogy exportunk nyugat felé gravitál, azt mindenki tudja; hogy exportunk tárgyai főleg gabona, liszt, bor s több efféle élelmiszerek, valamint ipari nyersanyagok, azt is mindenki tudja. Kérdés csupán az, hogy ezen cikkeknek melyek a legjobb piacjai — és melyek az odavezető legjobb és legolcsóbb utak.

E tekintetben beszéljenek a számok. Mindenekelőtt Németországot nézzük, mely Magyarország nyersterményeire nézve általában legjobb piacnak tekintetik. Németország behozatala gabona és lisztből 1872—75-ben átlag 398 millió markot tett, állatokból és állati étszerekből 290 milliót, 1875-ben e behozatal 418 millióra, illetőleg 318 millióra, 1876-ban pedig már 595 millióra, illetőleg 401 millióra emelkedett. Ellenben a kivitel volt gabonából és lisztből 1875-ben 267 mill., 1876-ban 222 mill., állatok és állati étszerek 1875-ben 232 mill., 1876-ban 301 millió. Látható ebből, hogy Németország a mi fő exportcikkeinkben igen is passive áll, és pedig tetemes összeggel. (1876-ban a fentebbi két rovatban majdnem 480 millió mark értékkel.) De ha a be- és kivitel mozgalmát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy míg észak-keleten és keleten bevitele van, nyugaton és észak-nyugaton ugyanezen cikkeket ismét exportálja. És ezen export főleg Anglia felé irányul.

A mi Franciaországot illeti, köztudomású, hogy főleg buzára nézve Franciaország talán a legnagyobb termelő; mindazonáltal a behozatal cerealiákban igen tetemes, (pl. 1876-ban 239 millió frank, 1877-ben 195 millió frank), úgy hogy a kivitel csak kivételesen éri el ugyanezen magasságot, (1876-ban 146 millió, 1877-ben 174 millió). Ennélfogva Franciaország is e fő kiviteli cikkünk tekintetében passive áll, bár nem sokkal. A francia behozatal legnagyobbbrészt Marseillen keresztül délen bejön, míg a kivitel legnagyobbbrészt Anglia és egy része Svájc felé tart.

Svájc behozatali és kiviteli jegyzékei nem engednek kellő betekintést az egyes áruk minőségébe, de annyit tudni lehet, hogy az élelmi cikkek a behozatal legtetemesebb részét

képezik, (1875-ben 10 millió métermázs, 1876-ban majdnem 12 millió), kivétel ugyanezen cikkekben csekély.

Jelentőséggel bír Olaszország is; a cerealiák behozatala tetemesen felülmúlja a kivitelt. (Beh. 1876-ban 108 mill. frank, 1877-ben 93 mill., kiv. 1876-ban 75 mill., 1877-ben 70 mill.) A behozatal többnyire tengeren történik, a kivitel nagy része Svájc felé megy.

De legfontosabb Anglia. Gabona és liszt behozatala (elenyésző kivitel mellett) több száz millió frt értékre rug. Például 1876-ban a bevétel volt búzából mintegy 23 mill. font sterl., kukorica majdnem 13 mill. font sterl., más gabnaneműek mintegy 11 mill., liszt mintegy 4·7 mill., összesen mintegy 52 mill. font sterling, vagyis 520 mill. frt; 1877-ben buza 33·8, tengeri 9·8 mill., más gabnaneműek 12·8 mill., liszt 6·8 mill., összesen mintegy 63·2 mill. vagyis mintegy 632 millió, frt érték. Ezen óriás bevétel mellett Németország és Franciaország rendes beviteli többlete egészen elenyészik.

Már ezen néhány számból is látható, hogy főkiviteli cikkünk legfontosabb piacza Anglia. Az egész continens gabonaforgalmi áramlata Anglia mint központ felé tart. Anglia tetemes gabonamennyiségeket von magához még azon államokból is, melyek maguk kevesebbet termelnek, mint a mennyit saját szükségletük tesz, nevezetesen Franciaországból és Németországból. E két állam szükségletének legnagyobb része tulajdonkép Anglia által idéztetik elő. — Figyelemre méltó jelentőséggel bír azonkívül még Olaszország és Svájc (főleg Marseillen át).

És körülbelől ugyanily viszonyok állanak többi fontosabb kiviteli cikkeinkre nézve is, a minők gyapjú, bor stb.

Ezek szerint a legfontosabb és legjobb piac ránk nézve is, mint minden gabona- és nyersanyag-termelő államra nézve, Anglia; ezzel kell lehető legolcsóbb és legközvetlenebb összeköttetésbe lépünk.

Erre a tengeri ut kínálkozik. Ha exportunkat biztossá és jövedelmezőbbé akarjuk tenni, azt a tengerre kell terelnünk, a honnan directe Anglia felé tarthat, de ha kell, utba ejtheti Olaszországot, Svájcot (Marseillen át) s esetleg Franciaország déli részeit. Ki van mutatva, hogy ha ez irányban öntudatos tarifapolitikát folytatunk — és a hajózás fejlesztésére kellő

intézkedéseket teszünk, árúink kivitelét tetemesen olcsóbbá tehetjük és cz által termelvényeink értékesítését igen lényegesen javítgatjuk.

A német birodalom által legközelebbi időben megkezdett vasuti tarifaháború erre nemcsak indokul szolgálhat, hanem azt majdnem kényszerítő erővel állítja előnkbe. . . . Jöhet idő és talán nemsokára, midőn e feladat teljesítése minden oldalról szorongatott gazdaságunkra nézve életkérdés leend! . . .

Most még azon feladatokról kellene szólnunk, melyeket a válság elhárítására Ausztriával együttesen kellene fogamatba vennünk. A monarchia mint egész, a nagy iparos államok sorában áll, s e tekintetben ránk, mint a monarchia részescire, mindazon feladatok is hárulnak, melyek az iparos államokat illetik. A gyógyulási processus egyes főbb mozzanatait már fentebb érintettük. Röviden csak azt kell konstatálnunk, hogy mindama mozzanatok nem annyira positiv intézkedések, mint inkább az egészséges visszahatás szabad működésének lehetővé tétele által érvényesíthetők. Azon vélt ellenszer, melyet sokan az összes államoknak egymás ellenében alkalmazott védelmi politikájában keresnek, (bár ez a gazdasági reactióval természetes kapcsolatban látszik állani) mégis határozottan káros; mert erőpazarlással jár, holott épen erőgyűjtésre volna szükség, mert a túltermelést mesterségesen előmozdítja, holott a válság az iparos államokra nézve épen a túltermelésen alapszik; mert a baj elhárítására szükséges egyetértő összeműködést lehetlenné teszi, holott a baj közös levén, csak közös egyetértéssel lenne elhárítható. Ezért Magyarországnak nemcsak saját érdekében, hanem a világválság mielőbbi megszüntetése érdekében is határozottan ellenezni kellene a védelmi irányzatot s még inkább az autonom rendezkedés czime alatt kitörőfélben levő általános vámháborút.

DR. MUDRONY SOMA.